

RAKSTNIECĪBAS
UN MŪZIKAS
MUZEJS

PORUKA INTELEKTUĀLĀS DZĪVES REKONSTRUKCIJAS VERSIJA

25.11. 2021

Dr. phil. SKAIDRĪTE LASMANE

FLPP

FUNDAMENTĀLIE UN
LIETIŠĶIE PĒTĪJUMU
PROJEKTI

Bija pēdējā stunda priekš pusdienas. Viņa izlikās visiem, kuri uz nākošo sniega kauju priecājās, briesmīgi garlaicīga.

Buņģis, kurš sēdēja uz otrā sola, starp Ģeņģeri un Plato, izskatījās gluži sašļucis. Viņš katru reizi nodrebēja, kad skolotājs, lēnām pa klasi apkārt staigādams, viņam tuvojās. Daudz reižu tas bij uzdevuma jautājienu atkārtojis:

„Cik tad maksā divsimti piecdesmit pudī?“

Bet atbilde nenāca! Uzdevums bija viegls, bet tiklab Buņģis, kā arī Ģeņģers un Platais velti pie tā savas galvas laužija.

„Kad tik skolotājs mani bez pusdienas nepatur,“ Buņģis bažījās, „tad no kaujas nekā...“

Viņš nogaidīja, kamēr skolotājs pagriezās uz pirmziemniekiem, kur kāda meitenīte, puķainā katūna jakā, linu baltiem matiem, acis ieplētusi, burtoja:

„K—a—ka... k—a—ka... ķ—i—s ķis...“

Buņģis šo acumirkli izlietoja, apgriezās, pārliecās pār solu starpu un Cibiņam, kurš uz trešā sola sēdēja, čukstēja:

„Cibiņ, cik tev iznāk?“

„Tūkstoš’...“ Cibiņš nepaguva visa skaitļa pateikt, kad skolotājs atgriezās un uzbrēca:

„Cibiņ, ko tu...“

„Bu—buņģis...“ Cibiņš sabijies šļupstēja.

„Vadzi, Buņģi!“ skolotājs pavilka Buņģim drusku pie auss. Buņģis aiz kauna nosarka un piecēlās.

„Cibiņš prasīja cik man iznākot,“ Buņģis meloja un Cibiņš nobālēja.

„Klusu,“ skolotājs iesaucās, „jūs abi esiet palaidņi!“

Cibiņš atradīja skolotājam iznākumu. Skolotājs pārskatīja izrēķinājumu.

„Pareizi,“ viņš teica, „tūliņ nodzēs!“

Cibiņš nodzēsa rēķinu, pārlika rokas pār tāfelīti un šo to sāka pārdomāt. Sirds viņam sāpēja. Skolotājs viņu bija nosaucis par palaidni...

Cibiņš nogrieza ar veco saliecenī no doniņas rīciņu, apsēdās uz kādas kastes un, savā ēnā raudzīdamies, sāka ēst. Bet viņam likās, ka šās sakaltušās maizes kumosī viņa ēstgribu vēl pavairotu, ka šīs sausās garozas viņam atgādinātu īsto ēdienu, — garšīgu maizi un pavalgu...

„Vai tad šis izsalkums bus mūžīgs?“ Cibiņš domāja, „vai viņam nekad, nekad nebūs gala? ..“

Viņš paskatījās uz Buņģa lādi un nodrebēja... Kā tur visa nebija! Tur bija šķiņķis, — cepts un vārīts, tur bija sviests ar baltu pienu, un pašā stūrītī atradās krūzīte, tajā bija medus... To visu Cibiņš bija noskatījis.

Briesmīgais izsalkums, kā kāda ļauna vara, pievilka Cibiņu pie Buņģa lādes.

Izsalkuma tam iekšas raustījās...

Te viņš iedomājās savu eņģeļa apģērbu, kuru tas sapnī bija valkājis, un viņam metās kauns. Viņš garā redzēja māti, kura ēd tāpat sausu maizi, reti kad uzsilda kāpostus, kura tomēr pacieš, kura viņam bija cieši piekodinājusi:

„Neaiztīc svešas mantas!!!“ Viņam bija kauns: tas bija gribējis zagt — — —

Bet tomēr, tomēr viņam gribējās ēst — — —

Briesmīgais, drudžainais izsalkums viņu atkal pārņēma. Kā apmāts viņš piecēlās, piegāja pie Buņģa lādes un lūkoja pacelt vāku. Lāde nebija aizslēgta: vāks cēlās...

Pirmā acumirkļī, lādē lūkojoties, Cibiņam bija tā ap dūšu, it kā kad tam vajadzētu visu, kas lādē no ēdamā atradās, aprīt, lai apklusinātu savu izsalkumu. Viņš gribēja jau sniegties pēc šķiņķa, bet uz reizi viņā sacēlās riebums pret visu, visu, ko cilvēks bāž mutē. Viņš nolādēja dabu, un viņam vairs negribējās ēst... Kāds savāds sauss saldums pildīja viņa muti... Bez spēka viņš atkrita uz kādas citas lādes un lūkojās domīgi lampiņas drūmajā liesmā. Augšā, taisni pār lampiņu, pie baltajiem griestiem locījās melni pavedieni: tie bija smirdošo dūmu pakrēšļi. Kāds liels zirneklis, plaši izplēstām kājām, čāpāja gar sienu.

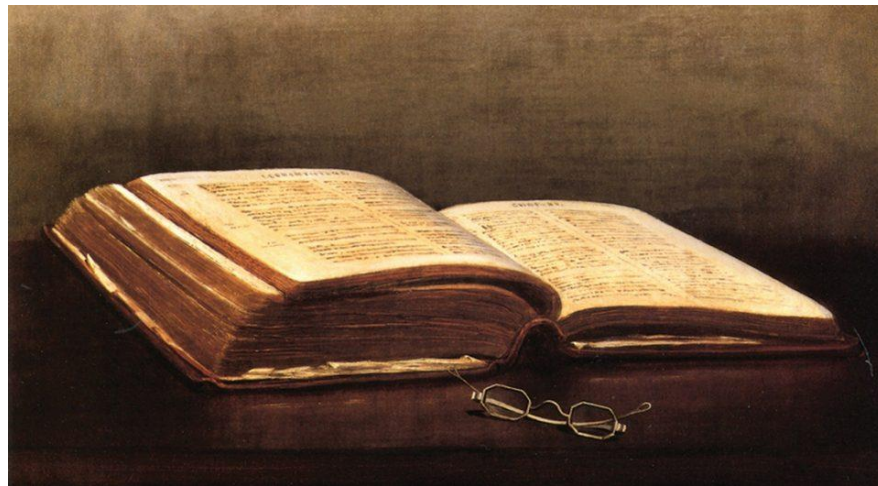
Hermeneitiskā pieeja

Izgaismot - saprast un izskaidrot - nozīmi dialogā ar tekstu, paplašinot apziņas horizontu hermeneitiskā apla veidā.

«Jā, tie varbūt sapratuši teikumu par sevi, bet lugas kopiespaidu tie aplam tulkojuši.»

(Hernhūtieši. Poruku Jāņa Kopoti raksti(1896/1929, 13. sēj. Rīga: J. Rozes izd., 182. lpp.)

Saprast un izskaidrot Poruka intelektuālo dzīvi, lasot viņa stāstus, dzeju, recenzijas, rakstus medijos, polemikas utt.

Kas ir intelektuālā dzīve?

Filozofija un intelektuālisms -- tuvi, bet ne identī jēdzieni

Filozofija -- akadēmiska zinātņu nozare, **racionāla un sistemātiska** jēdzieniska domāšana.

Intelektuāla dzīve -- ideju un ideālu dzīve, kas saistīta ar veseluma, plaša kopsakara **domāšanu, emocionālu pārdzīvojumu, pārdomām, patiesības meklējumiem, šaubām, zaudējumiem** nolūkā saprast, izskaidrot un pilnveidot pasauli.

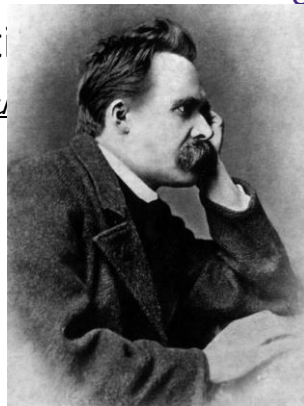
Intelektuālā dzīve ir plašāka par uzskatiem: pretrunīgs, nepabeigts process, kustība, ceļš.
«...vajaga būt arī spējai, intelektuelai spējai, sistematizēt, kārtot, noskaidrot, domāt un taisīt iz visa galīgus slēdzienus.» *(Ernsts Dunsberģis.(1902). Poruku Jāņa Kopoti raksti, 17. sēj. Rīga: Jāņa Rozes izd.,1929, 44. lpp.)*

Racionālā un emocionālā, domu un jūtu vienība: **Nīčes «nekastrēts intelekts».**

Briest jaunais laikmets... Kā pasaule atklājas pārvērtību laikā?

Bez sabiedrības rauga nerūgst neviena dzejnieka darījums, un tāpēc sabiedrībai un sadzīvei jāizsaka pārmetums, ja tai trūkst laba rauga.... Mūsu rakstnieki ir pielīdzināmi nepotētiem kokiem, kuru augļi nevar izbriest un pieņemties diženumā, kā citu zemju koki, kuri potēti ar cēlu spēku. *(Mūsu rakstniecības nākotne. (1902). Poruku Jāņa Kopoti raksti, 13. sēj. Rīga: J. Rozes izd., 1929, 182. lpp.)*

Bez atpūtas iet laika gars

Bez atpūtas iet laika gars,
Un ieskati tam līdzī steidzas:
Un ja tu esi domātājs,
Tad prasi: kur šie ceļi beidzas?

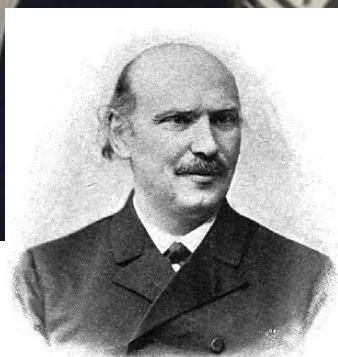
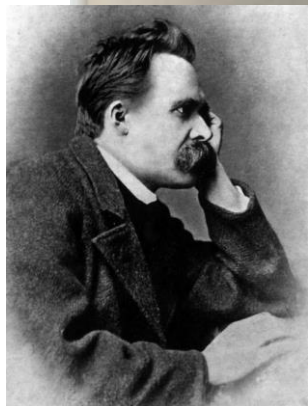
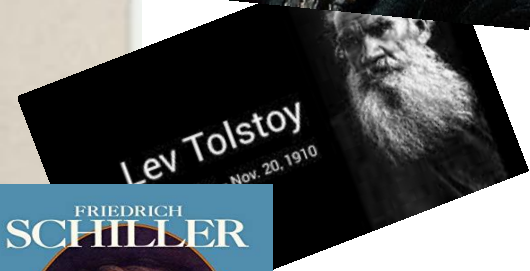
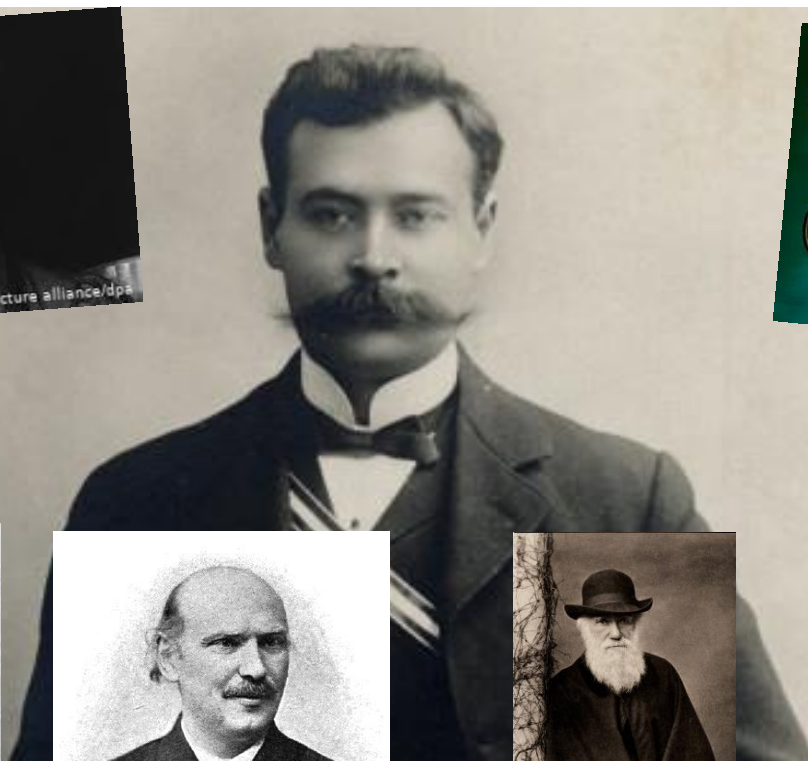
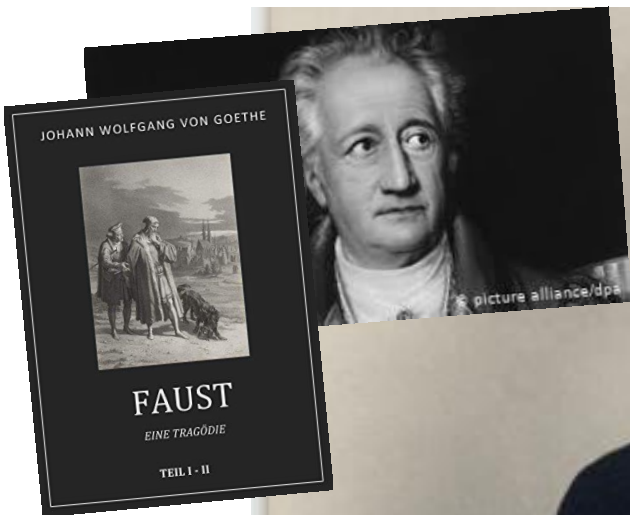
Uz zelta kalniem laika gars
Un ieskati tam līdzī steidzas:
et, cilvēks, tavas gaitas ceļš
au kapu kalna smiltis beidzas.

Poruku Jāņa Kopoti raksti (1900/1929, 13. sēj. Rīga: J. Rozes izd., 182. lpp.)

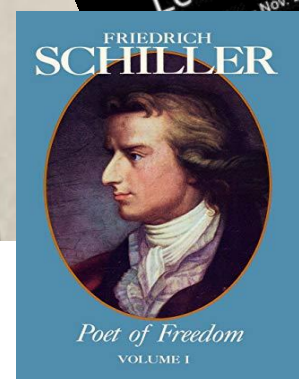
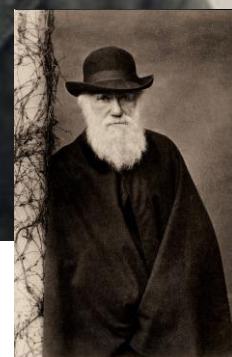

«Viss piedzīvotais ierakstās mūsu dvēselē un top par mūsu garīgo mantu»

(Nākotnes reliģija (Drēzdenē, 1894. gada 31. martā). Poruku Jāņa Kopoti raksti.(1925), 8. sēj. Rīga: A. Golta izd., 183. lpp.)

Adolf Stern (1835-1907)

Nākotne, attīstība, no zemes dzīves reālisma līdz transcendentālā robežām

«No pagānības līdz ateismam! Vai tad tiešām mēs vairs nevarētu iet tālāk?»

(Nākotnes reliģija(Drēzdenē, 1894. gada 31. martā). Poruku Jāņa Kopoti raksti.(1925), 8. sēj. Rīga: A. Golta izd., 183. lpp.)

Attīstības ideja, kas 19. gadsimta Eiropai būtiska, sākot ar Gētes Faustu, Hēgeļa dialektisko nolieguma noliegumu, turpinot ar sociālisma idejām un Ničes bažām par «pēdējo cilvēku», vājo, bezspēcīgo aizstājot ar aristokrātisko labieti, kas Zaratustras runās pēc iznākšanas no alas ar viņa smiekliem par veco vīru, kurš vēl nezina, ka Dievs ir miris.

Dilemma: kā savienot jauno, nebijušo ar vecā saglabāšanu tagadnē?

Esošais un nākotne: esošajam jāatšķiras no nākamā, citādi attīstības nav.

Sāpes, ka jālauž vecais:

Vai Porukam nostaļģija pēc pagātnes, Druvienas, pēc laucenieka filozofijas? Pēc bērnības, jā, un tas ir dabiski.

Kā savienot faustisko jaunības nemieru ar Grietiņas iznīcību, ar vecīšu būdiņu, kas nojaucama kanālu dēļ?

Kā savienot Aleksandras fabrikas plānus ar hernhūtiešu lūgšanu nama saglabāšanu?

«Aleksandrai ir divi pienākumi, viens pret vecajiem un otrs pret jaunajiem» *(Hernhūtieši. Paskaidrojums.*

Poruku Jāņa Kopoti raksti, 17. sēj. Rīga: Jāņa Rozes izd., 1929, 235.lpp.) Kā jauno spēku savienot ar līdzcietību pret vājo? Kā savienot Nīči ar Šopenhauera līdzcietības filozofiju?

Kā latviešu kultūra ierakstās „cilvēces kultūrā“?

ATTĪSTĪBA: no izolētas tautsdziesmu kultūras uz līdzvērtīgu iekļaušanos visas cilvēces kultūrā
„Lai varētu iekarsēt tagadnē laužu sirdis, tur vajaga karstākas temperatūras nekā tautas dziesmās”
(Vēstule mūsu rakstniekiem.(1901) . Poruku Jāņa Kopoti raksti, 8. sēj.Rīga: A. Golta izd, 1925).

„Kur ir palikuse mūsu garīgā dzīve: pie zobgalu kalendāru pipmana stāvokļa.”(Vēstules par mākslu un literatūru. (1903). 17. sēj: Rīga: J.Rozes izd., 117)

Ideāla loma attīstībā

Bijušais un nebijušais, esošais un neesošais

Radīt ideālu «iz **esošā kā vēl neesošu**» sintēzes ceļā: no analīzes ideāls nevar rasties, jo analīze attiecas uz jau esošo.
(*Ideāls kā ideja un kā jēdziens. Poruku Jāņa Kopoti raksti, 8. sēj.(1925). Rīga: A. Golta izd., 207*)

Bez ideāla nebūtu attīstības

«Ja ideāls būtu tas labākais no esošā, tad esošais nejestu instinktu un dziņu tālāk attīstīties, augstāki pacelties.» (turpat, 207)

«Ideāls atronas **ārpus esamības** un tomēr viņš **tiešām ir**, jo viss tiecas uz to, kas attīstas!» (turpat, 208)

Darvina evolūcijas teorija, dabiskā izlase arī «priekš pilnības»: suga vai nu izmirst vai pieaug spēkā, attīstību turpinot;
Šopenhauera pasaules aklās gribas pesimisms: nepamatoti nav ņemta vērā ideālā tieksme, kas viņpus esošā.

«Tālu priekšā visām lietām ir ideāls. Bet mūžība visas lietas tuvina ideālam. Tas mirdz kā rīta zvaigzne pasaules būtēm savā maģiskā spožumā. Viss tiecas uz to, viss ir, lai būtu priekš viņa -- Ideāla. Neviens vaigā viņa nav redzējis, daudzi ir par viņu smējušies, bet šie smieklī noriet vaigu bālumā, kad viņš tavas nojaušmas ēnā sāk izaugt kā neaptverams, šausmīgs brīnums. Un tu jūti, ka tevīm jātaisās ceļā uz labāku pasauli.» (turpat, 208)

Ideāls uzlūkojams **uzbudinājumā** un aizrautīgi pro vai contra (turpat, 203): **Poruka sentimentāla dzeja**

(salīdzinājums ar Raineru Maria Rilki (1875-1926))

Ideāla piepildījums/nepiepildījums: kā dzīvot?

Absolūtais nav īstenojams īstenībā, tas tikai ierosina pārvērtības. Tiecība («Baltās drānas»), neiespējamības pesimisms un traģika. Kā laimīgāk dzīvot nepilnīgā pasaulē?

Nīčem un Tolstojam piepulcējams pats Poruks:

«atrast ceļu uz patiesu, satura pilnu dzīvi» *(Nākotnes reliģija (Drēzdenē, 1894. gada 31. martā). Poruku Jāņa Kopoti raksti.(1925), 8. sēj. Rīga: A. Golta izd., 182. lpp.)*

Eksperimenti, vērojumi, pārdomas, naratīvi –
versijas, kā labāk/**laimīgāk** dzīvot

«Kur tu, dēls, zemes virsū gribi sev ieraudzīt eņģeli?... Cilvēks paliek cilvēks. Paņem strādīgu, veselīgu jaunavu par sievu un būsi laimīgs.»

(Mežinieks. Romantiska teika. Poruku Jāņa Kopoti raksti, 5. sēj. Rīga: Jāņa Rozes izd., 1929, 14-15. lpp.)

Attīstības nepabeigtais projekts

Cilvēks ir problēma ar savu dabu, ne tikai kultivējams ar izglītību un kultūru vai saimnieciskiem apstākļiem. Porukam nav ilūziju par cilvēka dabu: «Cilvēks melo, vilto sevi un citus. ... Tikai patiesībā meklējama augstākā dzīve.» (*Mežinieks. Poruku Jāņa Kopoti raksti, 5. sēj. Rīga: J Rozes izd., 1929, 18. lpp.*)

Mežinieka brīvība: «Būt svabadam no cilvēku nelādzības...»?

Vai Poruks ir «tikai dvēseles nemiera un sāpju paudējs», laimīgs «tikai vientulības sapņos»? (Rozītis 1939, 206-207)

Revolūcijas nemainīs cilvēci.

Morālā pilnveide: kopt, kultivēt cilvēku: veidot sirsnīgumu, iejūtību, līdzietību (Šopenhauers?), patiesumu, labsirdību, «sirdsšķīstību».

Kā?

Šaubas, pesimisms, sāpes

Neticīgā Toma dziesmas

Par skādi mums ir bezgalība,
Mēs viņai pakaļ ķēmojamies,
Arvienu augstāk paceļamies,
Līdz krītam-
uz laicīgā dibena

Mediju kultūras (avižniecības) klātbūtne

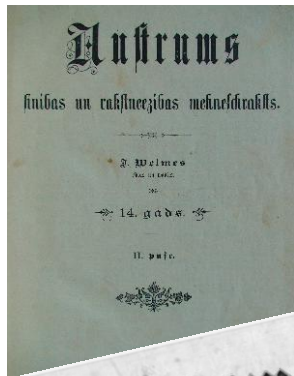

Reporters:

«Latvijas Laidara» žurnālists Sēnaliņš
viltus ziņas, meli, savvērestības

«...visur materiālisms
un godkārība bez
ideāla pamata»

(Mūsu rakstniecības nākotne (1902. Poruku
Jāņa kopoti raksti, 17, sēj, J. Roze, 41.lpp.)

Līdzeklis transcendencei – māksla, skaistums

«Krietna, īsta dzeja izglīto ļaudis, padara smalkākas viņu jūtas un caur to nodrošina sadzīvei lielāku skaitu derīgu, apdomīgu un sajūtīgu pilsoņu.»

(Literatūras nākotne. Poruku Jāņa Kopoti raksti, 8. sēj. Rīga: A. Golta izd., 1925, 275).

Daiļums- «vidutājība starp dievību un cilvēcību, no kura mums atdzimst atpestīšana no mūsu ikdienišķības»

(Mūzikas skolas un privātizglītošanās mūzikā. (1901). Poruku Jāņa Kopoti raksti, 17. sēj. Rīga: J. Rozes izd. 1929, 89)

Par mūziku: «Nevis tirdzniecības aukstie aprēķini, fizikas, ķīmijas un filozofijas aksiomi, augstākā matemātika ir tā, ar kurām apbruņojušies mēs varam aizkustināt cilvēka sirdi, bet dziesma, kura nāk no sirds, meldija ar viņai piemēroto harmoniju, kurā atskan reliģiozas dvēseles ilgas.»

(turpat, 1901/1929), 91. lpp.)

Radināt mākslai?

«Kā lai mēs modinām tautā interesi
pret mūsu pašu māksliniekiem?
...Un tomēr šie attēlojumi saka
daudz.»

*(Mūsu bildes. Poruku Jāņa Kopoti raksti, 17. sēj. Rīga: J. Rozes
izd. 1929, 229. lpp.)*

*«Certain currents of nineteenth and early twentieth-century
aestheticism did indeed seek to make a kind of religion of
art»(Norton, 2021, 639)*

Pesimisms un traģika

- **«Traģika pastāv vienīgi iekš tā , ka cilvēks netiek iekšķīgi apmierināts. Dzīve un viņš pats nesaskan ar viņa centieniem un ideāliem. Kam ideālu nav, tas nepazīst arī traģikas. ... Nevis tāpēc krietnie rakstnieki ir pesimisti, ka nebūtu pasaulē nekā cēla un daiļa, bet tāpēc, ka viss, kas cēls un daiļš, tiek nīsts un pelts.»**

*(Vai pesimisms rakstniecībā ir notiesājams? Poruku Jāņa Kopoti raksti, 17. sēj.
Rīga: J. Rozes izd. 1929, 15-16. lpp.)*

«Es jūtu, ka manim slāpst, ka manim iekšās deg,
uzlūkojot šo pasauli, šo dzīvi. »

(Gods. (1905). Poruku Jāņa Kopoti raksti, 9. sēj, 1929., 9, 158)

**«...dzesēt .. dedzinošās slāpes pēc
paradīzes»**

(Nākotnes reliģija. Poruku Jāņa kopoti raksti, 8. sēj., Rīga: A. Golta izd., 1925, 185)

Daži secinājumi par Poruka nemierīgo intelektu

- Pārmaiņu laikmeta intelektuālais nemiers, meklējumi, pretrunas, nepabeigtība, nenoteiktība. Attīstības akcenti latviešu kultūrā, bez aizspriedumiem iepazīstot un ietekmējoties no cittautu kultūras – «cilvēces kultūras» ieguvumiem
- Kaislīgs ideju, ideālu, «nebijušā» klātbūtnes uzsvērums- attīstības virzītājs kopā ar šaubām par pilnīgā, absolūtā iespējamību
- Cilvēku ļaunuma, barbarisma novērsums- morālā pilnveide – nosacījums pilnīgākai sabiedrībai un šaubas par cilvēka dabas pārbūvi Darvina evolūcijas teorijas ietekmē
- Mākslas «kompensējošais garīgums» (Norton 2021, 640) : dzejas, mūzikas, glezniecības savdabīgā, sakrālā loma.
- Ticība mākslas pragmatiskajam spēkam pilnveidot cilvēku/cilvēci kopā ar mākslas pieprasījuma trūkuma pārdzīvojumu.
- Demokrātiski saprast, atzīt citādos, cilvēku dažādību, daudzveidību, pieļaut, aizstāvēt un pārdomāt cilvēku, no pērļu zvejniekiem līdz reportierim Sēnaliņam, Aleksandrai, no Druvienas ezera nolaidējiem līdz «balto drānu» neskaitāmiem meklētājiem.

Literatūra:

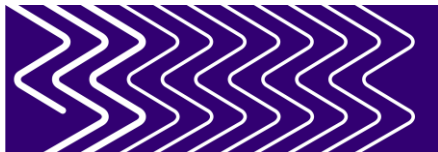
Berelis, Guntis. (1999). Latviešu literatūras vēsture. No pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam. Rīga: Zvaigzne ABC.

Norton, Brian Michael. (2021). Aesthetics, Science and Theater of the World. *New Literary History*, vol. 51, nr.3, 2021, pp. 639-659

Poruks, Jānis. (1894/1925). Nākotnes reliģija. Poruku Jāņa Kopoti raksti, 8. sēj., Rīga: A. Golta izd., 1925.

Poruku Jāņa Kopoti raksti. (1929-1930), 1-20. sēj. Rīga: Jāņa Rozes izd.

Rozītis, Pāvils.(1939). Jānis Poruks. Pāvils Rozītis. (1939). Kopoti raksti, 10. sēj. Rīga: Grāmatu Draugs, 206-209. lpp.

**RAKSTNIECĪBAS
UN MŪZIKAS
MUZEJS**

PALDIES!

25.11. 2021

Dr. phil. SKAIDRĪTE LASMANE

FLPP

FUNDAMENTĀLIE UN
LIETIŠĀJIE PĒTĪJUMU
PROJEKTI